

Marinka Šimić, *Jezik srednjovjekovnih kamenih natpisa iz Hercegovine. Natpisi pisani hrvatskom ćirilicom*, Matica hrvatska, Ogranak Sarajevo, Sarajevo, 2009., 251 str.

Započevši svoju najnoviju knjigu riječima hrvatskoga bana Nikole Bakača Erdödyja iz 17. stoljeća: „Mene srdce vu Bosniju vleče“, autorica Marinka Šimić na svakoj sljedećoj stranici otkriva bogatstvo srednjovjekovne pismenosti na hrvatskoj ćirilici. Naime, ovih je dana u izdanju vrlo aktivnoga ogranka Matice Hrvatske iz Sarajeva izašla najnovija knjiga ove autorice pod naslovom *Jezik srednjovjekovnih kamenih natpisa iz Hercegovine. Natpisi pisani hrvatskom ćirilicom*. Riječ je o pet radova nastalih u posljednjih nekoliko godina kao rezultat autoričina zanimanja za jezičnu i književnu baštinu poprilično zapostavljenoga segmenta hrvatske srednjovjekovne kulture s područja današnje Hercegovine. Radovi obrađuju kamene natpise pisane hrvatskom ćirilicom od sredine 14. do početka 16. stoljeća. Pojedini su tekstovi sadržajno nadopunjeni, što se posebice odnosi na literaturu koja je nadopunjena novim spoznajama koje su rezultat autoričinih istraživanja ili recentne literature.

Knjiga započinje predgovorom (stranica 5. - 8.) u kojemu autorica iznosi kratak pregled hrvatske pismenosti naglašavajući da se u srednjovjekovnoj Bosni i Humu susreću četiri pismovna sustava: grčko pismo, latinica, glagoljica i ćirilica. Najkasnije do 12. stoljeća hrvatskom ćirilicom bilježe se pojedini tekstovi na današnjemu hrvatskom i bosansko-hercegovačkom području, ali se grafemi u glagoljičnim epigrafima pojavljuju i ranije. To se pismo razvija od 12. i 13. do 15. stoljeća posve različito od ostalih ćirilskih pisama. Ćiro Truhelka 1889. godine nazvao ga je bosančicom, a od tada se najčešće rabi taj naziv, ali i drugi: bosanica, bosanska ćirilica, hrvatska ćirilica ili bosansko-hrvatska ćirilica. Šimić naglašava povijesnu činjenicu da su hrvatsku ćirilicu prisvajali srpski jezikoslovci unatoč činjenici da je ona dio hrvatske kulturne baštine. Njome je pisana Poveljska listina kao i Poljički statut te mnoga druga povijesna, književna i pravna djela. Hrvatska ćirilica bila je i u svakodnevnoj uporabi pa su njome vođene matice krštenih, vjenčanih i umrlih na području Bosne i Hercegovine te Dalmacije. U nastavku predgovora autorica donosi pregled autora koji su proučavali hrvatsku ćirilicu kao zasebno pismo.

U drugome poglavlju knjige (stranica 13. - 42.) autorica obrađuje jezik i grafiju Kočerinske ploče. Riječ je o *Natpisu Vignja Miloševića* iz Kočerina, koji se čuva u Župnome dvoru na Kočerinu kod Širokoga Brijega. Ploča je služila kao uzglavlje stećka Vignja Miloševića koji je umro u proljeće 1404. godine pa se može pretpostaviti da je tada klesan i natpis. Taj natpis ima veliku kulturno-povijesnu vrijednost prvenstveno jer se na njemu nabrajaju svi bosanski vladari od Stjepana Ko-

tromanića, preko kralja Tvrtka, kralja Dabiše, kraljice Grube do Stjepana Ostoje. U službi svih tih vladara bio je Viganj Milošević. U ovome radu Marinka Šimić obrađuje pismo, grafiju i jezik te daje transliteraciju i transkripciju natpisa. Natpis iz Kočerina pisan je hrvatskom ćirilicom te je autorica na ovome mjestu dala prikaz razvoja hrvatske ćirilice i pregled dosadašnjih spoznaja važnijih jezikoslovaca i povjesničara o toj temi. U pregledu grafijskih osobina Kočerinske ploče autorica utvrđuje da su neka grafijska obilježja svojstvena hrvatskoj ćirilici odnosno većini tekstova pisanim ovim pismom (bilo kameni spomenici ili rukopisi) - kako onima pisanim na području srednjovjekovne Bosne i Huma, tako i onima pisanim u Hrvatskoj. Također je opisala neka grafijsko-pravopisna rješenja crkvenoslavenske provenijencije koja se mogu naći na Kočerinskoj ploči, a zajednička su za dva stara slavenska pisma: glagoljicu i ćirilicu. U nastavku rada ima riječi o jeziku natpisa te njegovim fonološkim, morfološkim i leksičkim obilježjima. Kočerinska ploča važna je i za proučavanje lokalnoga govora kao i za povijest samoga naselja Kočerin jer se taj naziv ovdje prvi put spominje.

Treće poglavlje (stranica 43. - 74.) govori o *Natpisu vojvode Masana*, koji je uklesan na okomitoj stijeni u Donjoj Drežnici kraj Mostara. Drežnička ploča ima iznimno kulturno i povijesno značenje jer je među svim srednjovjekovnim epigrafskim spomenicima pisanim hrvatskom ćirilicom ona jedini natpis koji se odnosi na gradnju nekoga dvora. Ostali su uglavnom na grobovima (stećcima), a tek je vrlo malen broj u crkvama. Ona se također izdvaja među epigrafskim spomenicima ovoga kraja svojom veličinom, tj. brojem riječi. Ukupno ima pedeset riječi u trinaest redaka. Jedino Kočerinska ploča ima dulji tekst od osamdeset riječi. Ostali su epitafi na stećcima posve kratki, lapidarni. Važnost Drežničke ploče jest i u tome što se na njoj spominje ban Tvrtko, koji se na Kočerinskoj ploči spominje kao kralj. Autorica je i u ovome radu izvršila jezičnu analizu natpisa, dala pregled njegovih fonoloških, morfoloških i leksičkih obilježja. Poglavlje završava transliteracijom i transkripcijom teksta natpisa.

U poglavlju pod naslovom „Jezik i grafija srednjovjekovnih natpisa iz Brotnja“ (stranica 75. - 115.) Šimić raspravlja o deset epigrafskih natpisa pronađenima u okolini Brotnja. Riječ je o *Natpisu Radovana Rakojevića* iz Čerina, *Natpisu Ivaniša Komlinovića*, *Natpisu Grgura Vukovića* i *Natpisu kneza Pavla Komlinovića*, koji su pronađeni u Barki te *Natpisu Jurja Ivanovića* iz Slipčića kao i *Natpisima Ivana Maršića* i *Radiše Zloušića* iz Gruševa te natpisima iz Paoče i Gradinića. Epigrafski spomenici iz Brotnja očuvali su vrijedno leksičko bogatstvo kao što je mnoštvo imena i prezimena velikaša toga kraja, a njihova brojnost svjedoči da je pismenost i kultura toga kraja u srednjem vijeku bila na visokoj razini. Autorica je i u ovome dijelu izvršila jezičnu analizu natpisa, dala pregled njegovih fonoloških, morfoloških i leksičkih obilježja kao i njihovu transliteraciju i transkripciju.

U idućemu poglavlju Šimić govori o natpisima na stećcima u Boljunima kod Sto-

ca (stranica 115. - 148.). Riječ je o devetnaest očuvanih natpisa s nekropole u Boljunima kraj Stoca. Najveći dio natpisa potječe iz sredine 15. stoljeća, iz vremena majstora Grubače i njegovih učenika. Svi su natpisi na toj nekropoli većinom iznimno kratki, a sadrže uglavnom samo osnovne biografske podatke. Jezična raščlamba pokazuje da se natpisi stolačkoga kraja po svojim jezičnim i grafijskim obilježjima ne razlikuju od onih pisanih na zapadnome hercegovačkom području odnosno od Drežničkoga natpisa i Kočerinske ploče. Autorica zaključuje da arhitektonski ukrasi i motivi na hercegovačkim stećcima (posebice arkade) neodoljivo podsjećaju na graditeljstvo primorskih gradova pa su i natpisi sa stećaka, po svojim jezičnim obilježjima dio hrvatske srednjovjekovne kulture, svjedoci pismovnoga bogatstva hrvatskoga srednjovjekovlja odnosno tropismene i trojezične književnosti.

U prilogu o značenju križa iz Donje Britvice (stranica 149. - 168.) autorica skreće pozornost na jedan iznimno vrijedan spomenik - bogato ornamentiran križ s gotovo nečitljivim natpisom. Taj je križ jedinstven među očuvanim stećcima širokobriješkoga kraja po svojim ornamentima, a jedan je od rijetkih ukrašenih s obje strane. Po svojim se ukrasima i simbolima (bordure, arkade, bogati vegetativni i cvjetni ukrasi te rozeta) uklapa među širokobriješke nadgrobne spomenike. Šimić tvrdi da je za te ukrase utvrđeno da su autentični motivi toga kraja, tj. da su isti kao i na narodnim rukotvorinama od tekstila i drveta koje su nastale kao plod bogate duhovnosti naroda toga kraja. Iako se ovaj spomenik ne može točno datirati, ipak se na temelju poznate činjenice da križevi nastaju u posljednjoj fazi razvoja oblika stećaka može pretpostaviti da ni on nije mogao nastati prije 15. stoljeća.

U sažetku svoje knjige (stranica 169. - 188.) autorica zaključuje da je svim epigrafskim natpisima uvrštenima u ovu knjigu zajedničko to što su pisani jednim od triju hrvatskih pisama, tj. hrvatskom ćirilicom i hrvatskim narodnim jezikom s manjim ili većim udjelom crkvenoslavenskoga književnog jezika. U ovome su poglavlju sistematizirane spoznaje o grafijskim i jezičnim, tj. fonološkim, morfološkim, sintaktičkim i leksičkim obilježjima obrađenih epigrafskih spomenika s područja Hercegovine. Veliki broj natpisa svjedoči da je pismenost toga kraja u srednjemu vijeku bila na visokoj razini. Ti su natpisi važni za jezična i dijalekto-loška istraživanja, ali imaju i iznimno kulturno-povijesno značenje jer svjedoče o političkome stanju, društvenome uređenju i kulturno-graditeljskoj baštini toga kraja. Sažetak knjige preveden je i na engleski jezik (stranica 189. - 209.)

Knjiga dr. sc. Marinke Šimić *Jezik srednjovjekovnih kamenih natpisa iz Hercegovine. Natpisi pisani hrvatskom ćirilicom* pisana je razumljivim i lako čitljivim jezičnim izričajem te je znanstveno utemeljena i popraćena uobičajenim znanstvenim aparatom. Ukupno ima 367 bilježaka s popisom izvora i kratica hrvatskoglagoljskih rukopisa (stranica 211. - 213.) i korištenom literaturom (stranica 214. - 224.).

Kao prilozi knjizi izrađeno je abecedno kazalo osoba (stranica 225. - 236.) i topovima (225. - 249.) te bilješka o autorici (stranica 251.) Knjiga je bogato popraćena ilustracijama pa su tu fotografije stećka na grobu Vignja Miloševića (stranica 15.), natpisa vojvode Masna iz Donje Drežnice (stranica 47.), natpisa iz Čerina (stranica 89.), natpisa iz Bakra (stranica 91.), nekropole u Boljunima (stranica 121.), natpisa iz Boljuna (stranica 123.), Britvičkoga križa s prednje (stranica 157.) i stražnje strane (stranica 158.).

Knjiga o jeziku srednjovjekovnih kamenih natpisa iz Hercegovine pisana je na osnovi dugogodišnjega autoričina rada te omogućava uvid u bogatstvo jezika i kulture srednjovjekovne Hercegovine. Prema riječima recenzenta akademika Stjepana Damjanovića, objavljenima na koricama knjige, bitan je znanstveni prinos ove knjige filološke naravi. On se očituje u pažljivim i preciznim opisima grafije i jezika na svim razinama, ali i u zanimljivim paralelama s tekstovima iz hrvatske glagoljične tradicije. Takve raščlambe dovode do dobro argumentiranih zaključaka, a vodeći među njima jest da je ćirilična pismena tradicija s hercegovačkih kamenih spomenika organski dio srednjovjekovne hrvatske pismenosti. S jasnoćom i uvjerljivošću autoričine argumentacije slaže se i drugi recenzent knjige dr. sc. Milan Mihaljević, koji dodaje da opisani spomenici imaju iznimno kulturno i povijesno značenje jer svjedoče o političkome stanju, o društvenome ustroju, ali i kulturnoj i graditeljskoj djelatnosti toga kraja. Osim toga, Mihaljević kaže da su opisani hercegovački srednjovjekovni bosanički kameni natpisi pisani hrvatskim narodnim jezikom s pojedinim crkvenoslavenskim obilježjima te da oni pripadaju istome jezičnom razdoblju u razvoju hrvatskoga jezika. Knjigu *Jezik srednjovjekovnih kamenih natpisa iz Hercegovine. Natpisi pisani hrvatskom ćirilicom* trebali bi koristiti svi jezikoslovci koji istražuju glagoljašku baštinu hrvatskoga srednjovjekovlja, ali i povjesničari medijavisti u fokusu kojih su istraživanja srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva u razdoblju od početka 14. do početka 16. stoljeća, ali i u širem vremenskom razdoblju.

Hrvoje Kekez